

Borosy Ambrus – A rozgonyi csata (Rubicon Online-ról letöltve)

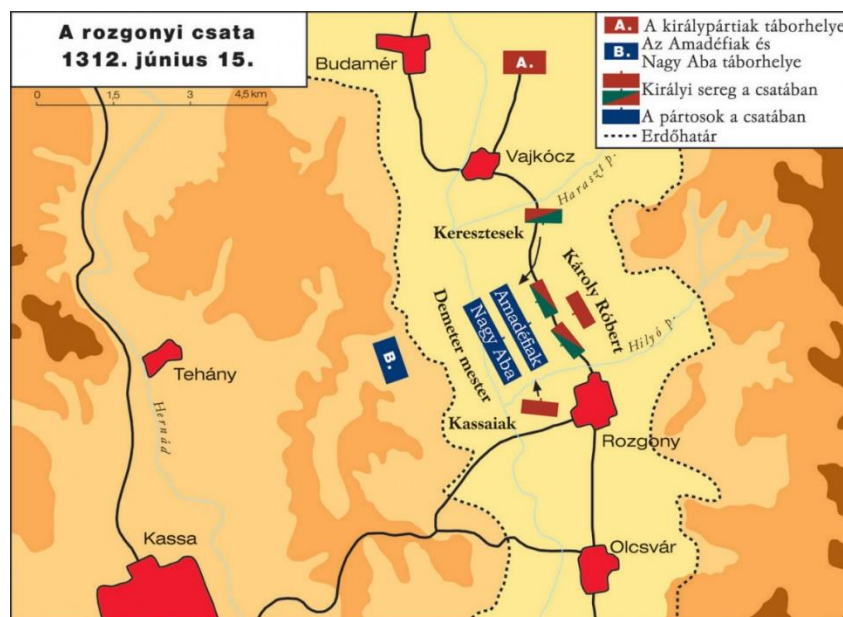
„...a béke legádázabb ellenségei, fegyvereiket felöltve, egy hegy ormáról leereszkedtek az előbb említett völgybe, a király elleni harcra készen, és ennek a hegynek az oldalában, Szent Vitus és Modestus ünnepén, pénteki napon olyan öldöklő csatát vívtak, amilyen a tatárok ideje óta nem volt Magyarországon. A Csák nembeli Györke mint zászlótartó a király zászlaja alatt esett el, és amikor a király zászlaja lehanyatlott, a király a keresztések zászlaja alatt harcolt. [...] A másik oldalon pedig Demeter és Aba, a sereg vezérei meg Amadé két fia, Miklós és Dávid nyíltól halálosan megsebesülve itt vagy másutt rótták le adójukat a halálnak, és bár a király oldalán többen estek el, mégis a király nyerte el a dicsőséges győzelmet.”

(Képes krónika, 14. század közepe)

Magyarország történetének egyik legválságosabb korszaka kétségtelenül a 14. század eleje. A tartományurakká emelkedett nagybirtokosok szinte teljesen felszámolták a királyi hatalmat, s az országot a teljes szétszakadás veszélye fenyegette. A III. András (1290–1301) után trónra kerülő királyok közül csak az Anjou-házbeli Károly Róbert (I. Károly) (1308–1342) volt képes hosszú háborúskodás után a tartományurak erejét megtörni, az ország egységét helyreállítani. A tartományurak elleni háborúk legismertebb és egyik legdöntőbb összecsapása a rozgonyi csata.

A csata előzménye, hogy Aba nembeli Amadé nádort, Abaúj megyei tartományurat Kassa városában 1311. szeptember első napjaiban megölték, két fiát és számos hívét börtönbe vetették. Amadé évek óta igyekezett a várost megszerezni, ami lakóinak érdekeivel ellenkezett, és a nagyúr valószínűleg egy városi megmozdulásnak esett áldozatul.

Amadé talán már 1301 óta Károly Róbert híve volt, Kassa városa viszont csak később vált azzá. Megfontolt mérlegelés után Károly Róbert Aba Amadé bosszúra vágyó felnőtt fiaival szemben mégis Kassa városa mellett foglalt állást. Aba Amadé Kassa város bekebelezésére, végső soron városi jellegének megszüntetésére törekedett, fiai pedig egyenesen bosszút akartak állni az atyjukat meggyilkoló városiakon. A király azonban úgy látta, hogy Kassa városa fontosabb szövetséges számára, mint egy bizonytalan hűségű oligarchacsalád, és 1311. október 3-án olyan „megegyezést” kényszerített az Aba fiakra, mely megmentette Kassát azok bosszújától.

A „megegyezés” az Amadé fiak fegyverletételét jelentette, mert olyan cikkelyek voltak benne, melyek tartományúri hatalmuk számos pozíciójának feladását, végső soron északkelet-magyarországi kiskirályságuk teljes megszűnését jelentették. A „megegyezést” ezért nem is szándékoztak betartani, s tartományúri hatalmuk védelmében a legnagyobb oligarchával, Csák Mátéval szövetkezve a király ellen fordultak.

Károly Róbert szövetségesei közé tartozott az ország legészakibb vidékén fekvő Szepesség mindhárom eleme: a nemesi vármegye, a lándzsás nemesek széke és a szászok. Egyiküknek sem volt érdeke, hogy tartományúri hatalom alá kerüljenek. Kassa városa és a Szepesség jelentős katonai erőt képviselt. Az egyház támogatása elsősorban erkölcsi szempontból volt fontos, de katonai ereje sem elhanyagolható, különös tekintettel a Szent János (johannita, ispotályos) Lovagrendre.

Északkelet-Magyarország középbirtokos nemesi családjai közül is többen csatlakoztak a királyhoz, mert nem volt kedvük egy tartományúr hatalma alá kerülni, akaratuk ellenére annak familiárisaivá válni. Így a Balogsemjén nemzetség, a Baksa nemzetség, az Abaúj megyei Tarkövi család is Károly Róbert szövetségeseinek számát gyarapította, fegyvereseik kiegészítették a királyi zászlóaljbat, mely a király saját katonáit tömörítette.

Nem mondható azonban, hogy a király egyértelmű katonai fölényben lett volna az Amadé fiakkal szemben. Közülük négyen vonultak fel a király ellen családjuk tagjaival, melléjük állt a Balassa család, számíthattak az Aba nemzetség más ágainak támogatására (Somosy, Aszalay, Györkey és Csirke ág), voltak híveik közt Gutkeled, Miskolc, Katapán és Tekele nemzetségbeli nemesek is. Kívülük Perényi János és Miklós, Kozma fia Gábor, Nana fia András, Csépán fia Miklós, László fia Pongrác nevét ismerjük az Amadé fiak hívei közül.

A felsoroltak azonban csak az Amadé fiak familiárisai voltak, s ezt nem tarthatták elegendőnek, ezért olyan szövetségest kerestek, aki jelentős katonai potenciállal rendelkezik, és hajlandó szembefordulni a királlyal. Keleti és déli szomszédaik, a szintén tartományúr Petye fia Péter, Ákos István és Borsa Kopasz nem jöhettek szóba, mert mind a hárman a király oldalán álltak. Természetes szövetségesük volt viszont Csák Máté, aki az 1290-es évek eleje óta Trencsén székhellyel Északnyugat-Magyarország számos megyéjére kiterjedő erős tartományuraságot hozott létre. Hiába próbált vele Károly Róbert tárgyalások útján kiegyezni, Csák Máté dúlni kezdte a király és hívei földjét. Gentilis bíboros, pápai követ csak annyit kért Mátétól, hogy adja vissza az elrabolt egyházi javakat, a nemeseknek engedjen szabad választást, hogy kinek szolgálnak, a királyi javakból egy részt adjon vissza, a többit tartsa meg. Máténak ez nem volt elég, ezért 1311. június 25-én seregével egészen Buda kapujáig hatolt, s a városban tartózkodó királyt akarta kézre keríteni. Erre július 6-án Gentilis Pozsonyban kiközösítette Csák Mátét, aki ellen a király immár megindíthatta hadjáratát.

A nagy hatalmú tartományurak, Csák Máté és az Amadé fiak tehát természetes szövetségesek voltak 1311 őszén, mégsem lehettek egyenrangú partnerek. Az Amadé fiak szorult helyzetben voltak. A királlyal szemben politikai csatát vesztek, papíron behódoltak neki, megígérték tartományuraságuk lebontását. Embereik egy része a kassaiak fogságában volt, más híveik túszként Kassán tartózkodtak. Csák Máté viszont hatalma csúcspontján állt, 1311 őszén eljutott Amadé tartománya, Abaúj, Borsod, Torna és Szepes vármegyék határáig. Az Amadé fiak a nagy hatalmú Mátéval szembe nem fordulhattak, egy esélyük maradt: beléptek Máté familiájába, hogy kiérdemeljék a segítségét.

Máté ekkor közel 20 vármegye és kb. 50 vár ura volt. Jómódú köznemesek, kismemesek közül került ki a katonai szolgálatra kötelezett familiárisok többezres serege. Nem lehetetlen, hogy Máté országgrészenben a nemesek fejenként katonai szolgálatra voltak kötelezve. Csák Máté nehézfegyverzetű zsoldoskatonákkal is rendelkezett, főként csehekkel, morvakkal, így seregének ütőereje nagy volt.

Amadé fiai: János, Miklós, Dávid és László annyit teljesítettek a számukra kedvezőtlen kassai egyezményből, amennyit jónak láttak. Kivonultak Abaúj vármegyéből és valószínűleg a Szepességből is. Sáros, Lubló és Munkács várát azonban nem adták át, majd betörték Zemplén vármegyébe, feldúlták Gálszécset, az akkor a király hívei közé tartozó Petenye Péter birtokát, legyőzték Baksa nembeli Tamás fia László zempléni ispánt, Patak várának várnagyát, és kirabolták Sárospatakot. Céljukat azonban nem érték el. Nem tudták Patak városát a maguk oldalára állítani s hatalmukat a zempléni nemesek és a király rovására megnövelni, ráadásul még zsákmányukat is elvesztették.

Az ellenfelek

Károly Róbert: az Anjou-ház magyar ágának megalapítója (Nápoly, 1288–1342. július 16). Martell Károly magyar trónkövetelő és Habsburg Klemencia fia, aki a pápa és a délvidéki főurak támogatását élvezve, gyermekként még III. András életében partra szállt Dalmáciában. Először 1301-ben koronázták magyar királlyá. Fiával, Nagy Lajossal ellentétben nem volt nagy hadvezér, mégis szinte egész uralkodását végigháborúzta, s vereségei ellenére hadakozásainak egyenlege az országra nézve kedvezőnek ítélnélhető. Nápolyi hazájából keveset ültetett át közvetlen módon a magyar viszonyok közé, inkább az uralkodás gyakorlatát és hatékony technikáját honosította meg – nem utolsósorban gazdasági reformjai által. Látványosan alkalmazkodott az Árpád-házi uralkodók szelleméhez és a Magyar Királyságnak a Szent Koronában testet öltő folyamatosságának tudatához.

Aba Amadé: az Aba nemzetség kiemelkedő tagja, az 1280-as években szebeni ispán, országbíró, majd nádor, személyesen vitézkedett a dürnkruti csatában. Először III. András híve volt, majd 1304-től elismerte Károly Róbert uralmát, de eközben jelentős tartományi hatalmat épített ki Abaúj, Zemplén, Szepes, Sáros, Ung, Szabolcs és Bereg vidékén. Királyi felségjogokat gyakorolt, önálló külpolitikát folytatott, s hatalma teljében végeztek vele a kassai polgárok. Fiai harcoltak Rozgonynál a királyi sereggel.

Amikor Károly Róbert Sáros várát az Amadé fiaktól visszakövetelte, ezek szerviensei, Irozló fiai és unokái, valamint Üte fiai, akik Patak feldúlásában is részt vettek, a várba zárkózva szembefordultak a királlyal. Sároost Balassa Miklós fia, Demeter védte Csák Máté parancsából, hiszen az Amadé fiak elismerték a trencsényi nagyúr hűbéri fennhatóságát, és szervienseik beléptek annak familiájába. Az Amadé fiak úgy vélték, hogy a király elleni háborújuk döntő eseménye a sárosi csata lesz. Csák Máté erős sereget küldött hívei támogatására: 1700 lándzsás zsoldost és csaknem teljes katonai erejét. A zsoldosok valamennyien nehézlovasok voltak, ahogyan Máté magyar híveinek bizonyos része is, így a lázadók serege igen erősnek mondható, hiszen legalább 2000, de valószínűleg annál is több nehézlovas harcolt benne.

1312 tavaszán Északkelet-Magyarországon Károly seregében volt Kopasz nádor és testvére, Beke, Csák fia János országbíró, Pók Miklós volt erdélyi vajda, Tamás esztergomi érsek, a veszprémi, a váradai és az egri püspök. Úgy látszik, Kán László és a Kőszegiek nem voltak a királyi hadban. Károly Róbert március közepén Váradon gyűjtötte össze seregét. Valószínűleg harc nélkül foglalta el Munkácsot, majd a Bodroghközön át észak felé fordult, április 10-én Sáros vára alatt tartózkodott, mely az Amadé fiak szövetségesének, Miklós fia Demeternek és unokaöccsének, Domokos fia Doncsnak a kezén volt. Nevükben a várat Tarkói Rikalf fia Henrik védte, aki megegyezett Károly Róberttel, kiverte a várból Dancs embereit, és átadta a várat. Ezért mint sárosi ispán ő maradt a vár birtokosa, fivére, Kakas pedig a Szepesi ispánságot kapta. Sáros vára alól a király Lublól alá vonult, melyet hívei már elfoglaltak. Az uralkodó Kacsics nembeli Farkas fia Tamást (a Szécsényi család őseit) állította várnagyként a vár élére.

E sikerek után Kopasz nádor áprilisban Kassa mellett közgyűlést tartott Újvár és Zemplén vármegyék lakói részére, majd május első napjaiban Sáros alatt, melyen az Amadé fiak is képviseltették magukat. De közben mindkét fél készült a döntő összecsapásra. A Csák–Aba-sereg igen erősnek tűnt. Vezetői Miklós fia Demeter és Galgóci Nagy (Szép) Aba voltak. Valószínűleg az előbbi vezette a seregnek azt a részét, mely az Amadé fiak harcosaiból állt, az utóbbi pedig Csák Máté katonaságát. Az egyesült sereg nem a Szepesség ellen vonult, ahol a király hada állt, hanem a tisztánlátásukat megzavaró gyűlölettől hajtva Kassa városa ellen.

Döntésük irracionális volt, s ezzel a királyt lélegzetvételhez juttatták. A Szepességben felduzzadhatott az addig 2000 főnél aligha nagyobb királyi sereg: a szepesi partikuláris nemesek (a tízlánczások), a városlakó szászok és a részben szász eredetű országos nemesek mind a király mellé álltak, ami több száz fővel növelte a király seregét, mely most már a siker reményében indult a lázadók ellen. A királyi sereg kelet felől akarta megközelíteni Kassát. Közeledtük hírére a Csák–Aba-sereg, Kassa ostromát abbahagyva, Károly Róbert hadereje ellen indult.

1312. június 15-ének reggelén a rozgonyi csatatéren vonult fel a két hadsereg, hogy eldöntse az ország sorsát. A király seregében ott látjuk a Balog, a Kacsics, a Kaplony, sőt az Aba nem tagjait. Az Aba nemzetség több ága ugyanis az Amadé fiakkal szemben a királyt választotta, így a lipóci ágból származó Nékcsyék és a Kompolti ág. Számos olyan nemes is a király zászlaja alatt harcolt, kik csak nemrég tertek hűségére, így a Rátót és Gutkeled nemzetség egyes tagjai s mindazon nemesek, akik 1311 előtt valami okból összeütközésbe kerültek Aba Amadéval.

1312-ben egy új arisztokrácia első nemzedéke küzdött Rozgonyinál a király seregében. A Szécsényi, Szécsy, Bátori, Kállay, Nékcsy, Kompolti, Sztáray család karrierje ekkor kezdődött. A rozgonyi csata új főnemességet szült: évszázadokra eldöntötte, melyek lesznek az ország vezető családjai, aszerint, hogy a rozgonyi csatában melyik oldalon harcoltak.

Sok harcossal gyarapította a királyi sereget Görgei István, a szepesi szász közösség ispánja, aki részben gyalogosokat, részben lovasokat küldött, s ő maga összes rokonával együtt derekasán harcolt. Fivére, Jordán a csatában elesett, a szepesi szászok egy részével együtt. Ez nem véletlen, mert a középkori csatákban a gyalogosnak volt kevesebb esélye az életben maradásra. Igen fontos eleme volt Károly Róbert hadseregének a Szent János (ispotályos, johannita) Lovagrend. E szerzetes lovagrendnek több mint 30 rendháza volt akkor Magyarországon, de hogy ezek körül hány rendház lovagjai vettek részt a rozgonyi csatában, nem tudjuk. A pápa és követe, Gentilis bíboros mindenestre arra intette a lovagrendet, hogy támogassa Károly Róbertet. Más egyházi személyek is harcoltak a királyi seregben, így Jakab kassai plébános, testvéreivel együtt. Nem csekély erőt jelentettek Kassa városának katonai kontingensei – a városnak különösképpen érdeke volt, hogy Károly Róbert nyerje meg a csatát.

A másik oldal hadserege egységesebb volt, amennyiben kizárólag nemesekből állt. Egy részük Csák Máté familiárisa volt, így Nagy (Szép) Aba s az Aba nemzetség több ága: a Heves megyei Csobánka ág, talán a Borh-Budun ág, a Kacsics nemzetség egyik ága. Ezenkívül nógrádi középirtokosok, köztük a Varsányi és a Varbói család. Csák Máté familiárisai közé tartozott Nagy Houn Pozsony megyei birto-
kos nemes, és igen fontos volt a már említett 1700 főnyi, főként cseh és morva nehézlovakból álló zsoldosereg. Maga Csák Máté nem volt jelen a csatában.

A sereg másik része az Amadé fiak familiárisaiból állt, elsősorban azokból a nemesekből, kik az 1311. október 3-ai „megegyezéskor” túszoikat adták Kassa városánál, így az Aba nemzetség Györkey ágát alkotó Budun és hét fia, Miskolc nembeli János, Pongrác és Miklós, az Apc nemzetség.

A két sereg közül a Csák–Aba-sereg tűnik némileg erősebbnek. A cseh–morva zsoldosokat lándzsásoknak mondják a források, így a seregben legalább 2000 nehézfegyverzetű lovas volt s ezenkívül 1-2000 könnyebb fegyverzetű lovasra is kell gondolnunk. A királyi sereg eredetileg kb. 2000 főnyi lehetett, a hozzá csatlakozó szepességiek és kassaiak létszáma aligha haladhatta meg az 1000 főt, kétségtelenül nehézlovak ebből a király zászlóalja s a johanniták által kiállított egység lehetett. A királyi sereg nehézlovakossága bizonyára kisebb létszámú volt, mint a lázadóké, gyalogsága azonban – a szepesiek és kassaiak jóvoltából – feltétlenül erősebb.

Az ütközetről keveset tudunk. A csatát – valószínűleg erőfölényük tudatában – a lázadók kezdték. Seregük a dombról leereszkedve támadt a királyi hadra, olyan erővel, melynek ez nem tudott ellenállni. Csák nembeli Györke királyi zászlótartó is elesett, s a király a johanniták zászlaja alatt harcolt tovább. A Csák–Aba-sereget, mely bizonyára lovagi módon – körültekintés nélkül – támadott, a szepesiek és a kassaiak oldaltámadása zavarta meg, olyan mértékben, hogy a fegyelmezettebb királyi seregé lett a győzelem. A magyar hadtörténelemben talán ez az első jelentős ütközet, amikor a lovassággal szemben csatadöntő sikert ért el a fegyelmezetten küzdő gyalogság.

Mindkét sereg sok katonát veszített, többet a királyi sereg, feltehetőleg azért, mert a gyalogosok a középkori ütközetekben mindig nagyobb vérvesztést szenvedtek, de a tartományúri sereg veszteségei érzékenyebbek voltak. Elesett a két seregvezér, Balassa Miklós fia Demeter és Aba nembeli Nagy vagy Szép Aba, valamint Amadé nádor négy fia közül kettő: Miklós és Dávid.

A rozgonyi csata döntő jelentőségű volt, de csak a teljes győzelem után vált a tartományurak felett aratott diadal szimbólumává. Ekkor még csak ígéretes kezdet volt, amely után sikerült az Amadéék időleges térdre kényszerítése és Északkelet-Magyarországon a rend helyreállítása.